

szívesebben olvasom a korabeli mostoha viszonyok madárnyelvén írt, borzas vagy a szülés fájdalmait magán viselő írásokat, ha tudom, hogy azok pontosan úgy jelentek meg, mint annak idején.

A Kriterion azzal, hogy vállalta a kötet gondozását, kiadását, nemcsak egy újabb fontos könyvet jelentetett meg, hanem művelődéspolitikai vonalvitelét tette teljesebbé.

Herédi Gusztáv

Egy összeesküvés epilógusa

Kartyások körében született a mondás: „A kibicnek semmi sem drága.“ A történelmi múltat értelmező (nem mindenkor hálás) utókor szerepe sokban meg egyezik a kibicével: kockázat, olykor felelősség nélkül, sőt gyakran a partnerek lapjainak ismeretében vállalhatja az egykori „lépések“, cselekedetek minősítését. Hánszor fogalmazzuk meg kegyetlenül, a kívülálló közönyével elődeinkről a megsemmisítő szentenciát: „Törekvéseiket nem igazolta a történelem“, feledve, hogy akiknek egykor lépniük adatott, akiknek dönteniük és cselekedniük kellett, nemhogy jövőjüket, hanem — akár csak gyakran mi, mai halandók is — többnyire jelenük mozgatóerőit sem ismerték-ismerjük. Mindezen buktatók ellenére sem mondhatunk le történelmünk értelmezéséről, mi több, értékeléséről, még ha egyre kevésbé hisszük is már, hogy közvetlenül jövőt építő tanulságokat meríthetnénk belőle.

Már néhány évvel a tragikus végű Habsburg-ellenes Makk—Gál szervezkedés után a kortársak, Orbán Balázsék nemzedéke szenvedélyesen vizsgálta a mozgatórugókat, és kereste a mozgalom bukásának okait. A titkos szervezkedés befejező akkordja széles körű részvétet keltett: a székelyföldi vezetők a marosvásárhelyi Postaréten, 1854. március 10-én (Török János honvéd százados, református kollégiumi tanár, Gálfi Mihály székelyudvarhelyi ügyvéd, Horváth Károly háromszéki földbirtokos), illetve Sepsiszentgyörgyön, április 29-én (a mindössze húszesztendős Várady József honvéd főhadnagy meg Bartalis Ferenc bibarcfalvi gazdálkodó) bitófán végezték életüket, s több mint félszázán a résztvevők közül vasban töltendő várfogsággal nyomorították meg. A befejezés, a következmény közismert volt. A rendőrhatalom példát kívánt statuálni, az ítéletet háromnyelvű falragaszon Erdélyszerte közzétették. Az előzmények, az események okai, összefüggései viszont sok találgatásra adtak alkalmat.

Az osztrák haditörvényszék ítélete önmagán túlmutatónak bizonyult. A könyörtelen megtorlást aláfestő „dobpergés és német vezényszavak — a Téka-sorozatban kiadott dokumentumgyűjtemény* válogatója és bevezetésének szerzője, Károlyi Dénes szerint — az öt férfiú vértanúságán kívül a Habsburg-ellenes mozgalmak végét is jelzik“. Nos, az összeesküvés epilógus-jellege meghatározta a tragikus vég jelentőségét, és ma is felfokozza érdeklődésünket az események menete, a résztvevők kiléte, szerepe, cselekvésük indítékai iránt.

A kis formátumú, alig harmadfélszáz lap terjedelmű kötet olvasása során úgy éreztem, mintha egy romantikus hangvételű, drámai feszültséggel telített, egymással ellentétes ívelésű erőteljes szövegmokból fölépülő zenemű partitúrájával ismerkednék. Ebben (egyik főszólamként) „a láthatatlan kormány“: a törökországi, majd angliai emigrációból kormányozó, korábbi politikájának fogyatékságaival leszámolt, a nemzetközi forradalmi mozgalom vezetőivel, így a románokkal is kapcsolatot kereső Kossuth Lajos megbízottjaként két honvédtiszt — előbb „a hánykolódó jellemű“ Makk József százados Havasalföldről, később az ugyancsak merész, de körültekintőbb Gál Sándor tábornok Londonból, Máltából, Konstantinápolyból — próbálta a marosvásárhelyi Török János közvetítésével irányítani a szervezkedést. Kossuth levelei kanyargós utakon, természetesen többhónapos késéssel jutottak el Makk és Gál kezébe, akik maguk is a tervezett felkelés góciától, a Székelyföldtől sok száz kilométerre építették stratégiai légvárterveiket, még akkor is, amikor az itthoni résztvevők kezén már rég rabbi-lincs csörgött. Mert a másik „főszólam, az elnyomóké korán a lázadóké-szervekedőké fölé kerekedett. Az osztrák zsan-dárhatalom beépített kémje (Bíró Mihály kisgörgényi földbirtokos, alias Ignatz A.)

* Székely vértanúk — 1854. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

révén ugyanis kezdettől, 1851 őszétől követte Török Jánosék minden mozdulatát. További különböző rendű-rangú, jól megfizetett besúgók, ügynökök egész raja, köztük a marosvásárhelyi városbíró Lázár János, a háromszéki katonai főbiztos Kovács István kapitány, egy maksi földbirtokos, pénzéhes bélafalvi parasztok: Bíró Istvánné, Tuzson Lajos, Wellisch osztrák kém, meg bőrüket menteni remélő árulók (Piringer-Pataky Mihály és Bartalis Ferenc) járultak hozzá a maguk undorítóan disszonáns szerepével-szólamával, még a fegyveres harc kibontakozása előtt a szervezkedés felgöngyölítéséhez, a könyörtelen következetesség bekövetkező végkifejletéhez.

Vitathatatlanul igaz, hogy az adott időpontban, az európai forradalmi apály idején, az osztrák rendőrállam vaskezü terrorja alatt és az erdélyi társadalmi erőviszonyok kedvezőtlen alakulása miatt a Székelyföldön hiányoztak a szabadságharc újrakezdésének objektív feltételei. Szomorúan kell hozzáfűznünk ehhez az igazsághoz, hogy a vezetők és résztve-

vők emberismeretének megbocsáthatatlan fogyatékosai mag a gyakori konspirációs hibák miatt a sikeres harc szubjektív feltételei sem voltak adva.

Mégis az utókor legteljesebb megbecsülését érdemlik a Makk—Gál titkos szervezkedés mártírsorsú résztvevői, hiszen eleve számolva a megtorlás lehetőségével, vállalták, heroikus gesztussal vállalták a cselekvést megtíport népük szabadságáért.

Károlyi Dénes sokszínű válogatásában, amelyet jól egészít ki gazdag tartalmú bevezető tanulmánya, helyet kapott a számos kortársi naplójegyzet, visszaemlékezés, emlékirat, korrajz mellett Kosuth levelezésének tíz darabja és Makk József meg Gál Sándor egy-egy rendelete. A *Székely vértanúk — 1854* méltó folytatása a Kriterion Könyvkiadó ki-tűnő *1848 — arcok, eszmék, tettek* című tavalyi tanulmánykötetének. Természetes hát, hogy megjelenése után néhány héttel mind a 9550 példány elkelt a könyvesboltokból.

Katona Adám

A lehetőségek prózája

Útkeresők számára törvényszerűen szegődik a felfedezés öröme mellé a kiábrándulás. A kiábrándulás abból adódik, hogy az új mindig szembeszegi igazságát a régivel, a régivel, amely talán hibáival együtt hozzánk nőtt, s szűkreszabottságában is otthonos. Az új pedig még ismeretlen, tele izgató kérdőjelekkel, fehér foltokkal; pusztá létével tagadja a régit, igazságával mítosszá minősíti át, az útkeresőnek úgy kell visszapillantania rá, mint ami befejezettségében immár végérvényesen a múlté, s mint ilyen, e múlt tévedéseinek mutatója.

A kamaszok meg akarnak bizonyosodni a hatyúdal-legenda valódiságáról, ám a kísérlet végeredménye a kiábrándulás: a bakómunkát végző kamasznak rá kell jönnie, hogy a leölt hatyú közönséges vergődő libaként tikogva múlik ki, hogy nincs hatyúdal, mert az elmúlás nem varázslatos énekekkel közelít, hanem hátraszegett nyakú, hiábavaló vergődés az életért. Ehhez az új igazsághoz dúdol undorát leküzdve tétova dalt a kamasz, amely már nem valaminek a végét, hanem a kezdetét jelzi.

Utalásunk Csiki László első próza-könyvének* kötetnyitó karcolatát idézi (*Kamaszok*), s az írás azt az alaphangot üti le, amely egy újfajta próza megte-remtésének igényét mutatja. Mert Csiki László prózáiról indulása nem egy elfogadott, szentesített irodalmi esemény vagy holmi divat jegyében, hanem ezek *ellenében* fogant. S amint ez indulók-nál gyakorta megeshet, ebben a kötetében jobbára csak a tagadás, valamely esz-mény elvetése körvonalazódik, ám ez a tagadás — ha állítás hiányában egyelőre nem is válhatott teljessé — annyira há-tározott volt, hogy az olvasónak nyom-ban észre kellett vennie: prózáiró keresi egyéni hangját, méltó formát akar terem-teni mondanivalója, eszményei számára, s lázas útkeresése bizonyítja, hogy neki fáj legjobban a kezdeti bizonytalankodás, az állítás hiánya. Első kötete leszámolás és ugyanakkor számvetés is. Le-számolás a kor fiatal prózáiróinak köz-kezdvelt és lejáratott témavilágával (az ún. „padlásszoba-romantikával”), hiszen Csiki jól tudja: a próza nem mondva-

* Csiki László: *Cirkusz avagy: Búcsú az ifjúságtól*. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár, 1971.